

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

De Here is uw Bewaarder!

...de HERE is uw Schaduw
aan uw rechterhand.

Ps. 121 : 5.

Indien onze opvatting juist is dat „hammaäloth” ziet op de tocht van Israël uit Babel naar Kanaän, dan betekent het „antwoorden” van den HERE in Ps. 120 : 1 als term voor een verlossende daad Gods (vgl. bijv. Ps. 34 : 5 en 91 : 15): een **nieuwe** uittocht! En dus wordt op het profetisch woord (cf. Jes. 40 e.v.) verzamelen geblazen: terug naar Kanaän. Maar hoe zal Israël het ooit klaar spelen deze lange tocht te volbrengen, met vrouwen, kinderen en oude mensen? Een tocht die aan Ezra c.s. later ongeveer vier maanden kostte? (Ezra 7 : 8—10). Ik hef mijn ogen op naar de bergen — de tocht voert óók nog door een rotsachtige woestijn. Is het wonder dat Israël zich afvraagt: vanwaar zal mijn hulp komen? En wat de tocht nog gevaarlijker maakt, zij dragen een kostbare schat met zich mee — het gerei van het huis des HEREN, met zilver en goud, met have en vee (Ezra 1). Een begerenswaardige buit voor de talloze roofzuchtige bedouïnen.

Gods kinderen zijn „realisten”, zij zijn geen dromers, die blind zijn voor reële gevaren. Zonder deze erkenning van daadwerkelijk gevaar kan er van kinderlijk vertrouwen geen sprake zijn. Gods kinderen overrekenen de situatie. Dan weten ze ook waar ze om vragen en bidden moeten, en is hun belijden niet ijdel.

Israël belijdt: mijn hulp is van den HERE, die hemel en aarde gemaakt heeft. Eenzelfde beroep op Gods scheppersmacht vinden we ook in Ps. 124 : 8 en 134 : 3.

„HERE”, Jahweh is de naam waarmee God zich bij de uittocht uit Egypte heeft bekend gemaakt aan zijn volk. Voor Israël is er een innerlijke samenhang tussen het verlossend en scheppend werk des HEREN: Hij spreekt en het is er, Hij gebiedt en het staat er. (Ps. 33 : 9). Men kan daarbij denken aan het feit dat de uittocht uit Babel tegelijk de herschepping van Israël als natie betekende, maar ook aan de Goddelijke bewaring onderweg. Een enkel woord van den HERE is al voldoende, om Israëls vijanden op een afstand te houden, en om Zijn engelen te bevelen, dat zij Israël behoeden op al zijn wegen (Ps. 91 : 11).

Het geloof van Gods volk, dat Jahweh de hemel en de aarde geschapen heeft, dient niet de interesse van een theoretische wereldverklaring, maar is een machtig middel om met een concrete levenssituatie klaar te komen. Het is een zich bewust stellen onder de veilige hoede van Gods scheppersmacht (zie Jes. 40 : 12 v.v., vooral vs. 28—31!)

Israëls vertrouwen op den HERE is niet zonder grond, aldus de dichter, want: Hij zal niet toelaten dat uw voet wankelt. Hij doet zijn volk in de steenachtige woestijn, waar de weg vaak voert vlak langs onpeilbaar diepe afgronden, met vaste schreden, (cf. Jes. 40 : 29—31; Ps. 91 : 12, de weg der verlossing betreden.

Daarbij: uw Bewaarder zal niet sluimeren, zie de Bewaarder van Israël sluiert noch slaapt. Het begrip „bewaren” domineert in deze psalm, tot zes maal toe komen we het tegen. Een prachtige parallelplaats, waar we zien welke betekenis het woord bewaren kan aannemen, vinden we in Jer. 31 : 10b v.v.: Hij, die Israël verstrooide, zal het verzamelen en het behoeden (= bewaren) als een herder zijn kudde. Want de HERE maakt

Jacob vrij en verlost hem uit de macht van dien, die sterker is dan hij... etc.

Als een Herder zal de HERE zijn volk veilig door de woestijn voeren. Het zwakke punt van een ménselijke herder is, dat hij toch af en toe eens een dutje moet doen (overdag) of slapen ('s nachts), met alle gevaren daaraan verbonden voor de kudde. Uitdrukkelijk (zie!) verzekert de dichter, dat Israëls Herder sluiert noch slaapt! Geen ogenblik vermindert zijn waakzaamheid, noch overdag noch 's nachts. Hij is Baäl niet (1 Kon. 18 : 27)! Hij wordt moede noch mat (Jes. 40 : 28). De HERE behoedt zijn volk continu. Ondanks alle gevaren van de weg (cf. Ps. 91 : 10—13) zullen zij veilig op de plaats van bestemming komen. „Hij zal als een herder zijn kudde weiden, in zijn arm de lammeren vergaderen en ze in zijn schoot dragen; de zogenden zal Hij zachtken leiden” (Jes. 40 : 11).

Onze Heiland heeft later deze taal van het Oude Testament op zichzelf overgedragen: Ik ben de goede Herder (Joh. 10 : 11). Wie zich gelovig toevertrouwt aan Hem, die onze „bevende vrees zal beschamen”, kan met elke concrete levenssituatie klaarkomen, hoe moeilijk en gevaarlijk deze soms ook zijn kan.

De HERE is uw Bewaarder, de HERE is uw schaduw aan uw rechterhand, zo vervolgt de dichter. 'Schaduw' kan de gedachte wekken aan bescherming (Ps. 91 : 1) of verkoeling. In deze psalm wordt gesproken van 'uw schaduw aan uw rechterhand'. Iemands 'rechterhand' kan betekenen: zijn onbeschermde kant, de kant waar hij niet gedekt is. Volgens deze opvatting zou het accent in dit vers dus vallen op de Goddelijke bescherming, die God Israël biedt op de tocht.

Misschien is er nog een andere mogelijkheid. Gezien het Oosterse klimaat (de brandend hete middagzon) zal Israël de weg door de woestijn naar Kanaän wel hoofdzakelijk in de morgenuren hebben afgelegd; men denke maar aan het zo vaak in de Heilige Schrift voorkomende „zich 's morgens vroeg opmaken”, bijv. Gen. 22 : 3. Denkend aan de richting waarin de stoet zich bewoog, zullen zij de zon merendeels links of links achter zich gehad hebben. Dan valt dus hun schaduw aan hun rechterhand.

Nu zegt de dichter: de HERE is uw schaduw aan uw rechterhand. Bij wijze van tegenstelling zou men kunnen denken aan een plaats als Num. 14 : 9. In het rapport dat Jozua en Kaleb uitbrengen over hun verkenningstocht in Kanaän heet het met het oog op de daar aangetroffen reuzen: vreest het volk des lands niet, want zij zijn ons ten spijs, hun schaduw is van hen geweken.... Dat wil toch zeggen: deze reuzen zijn moederziel alleen — er is niemand bij hen om hen te helpen; zelfs hun eigen schaduw heeft hen verlaten, ze zijn volstrekt hulpeloos.

Omgekeerd zegt dan Ps. 121: de HERE is uw schaduw! Hij is in uw onmiddellijke nabijheid, zo dicht bij als uw schaduw aan uw rechterhand. En zomin als iemand zijn schaduw kwijt kan raken, hoe hij zich ook wendt of keert, zo min wijkt de HERE van Zijn volk.

Welke opvatting men inzake dit vers nu ook kiest, duidelijk is dat Gods volk gewezen wordt op des HEREN nimmer aflatende, bereidvaardige aanwezigheid. Gods kinderen zijn nooit alleen, worden nooit „aan hun lot overgelaten”. Dat wordt nog wel eens vergeten, ook in hachelijke situaties. Dan kunnen we het gevoel hebben moederziel alleen te staan, van God en mensen verlaten. Maar

UIT DE INHOUD:

<i>De Here is uw Bewaarder!</i>	E. R. P.
<i>Menselijkheid</i>	H. J. J.
<i>Intellectualisme (I)</i>	C. V.
<i>Eenzaam maar niet alleen (VIII)</i>	G. P.
<i>De aarde</i>	G. v. R.
<i>Uit de historie</i>	C. V.
<i>Boekbespreking</i>	P. A. H.
<i>Heilsoldaten</i>	J. B.
<i>Persschouw</i>	C. V.
<i>Kerknieuws</i>	

ons gevoel mag nimmer het woord des HEREN van zijn plaats dringen, dat ons zegt: de HERE wijkt niet van u. Of, zoals Christus het beloofde: Ik ben met u al de dagen, tot aan de voleinding der wereld (Matth. 28 : 19).

De zon zal u des daags niet steken, noch de maan des nachts, zo bemoedigt de dichter verder zijn volk. De zon — daarmee wordt natuurlijk bedoeld de brandende hitte van de dag, met alle gevaren van dien, zoals zonnesteen uitputting, terwijl het steken van de maan wel beeldspraak is voor de felle koude van de Oosterse nachten, waarvan men het meest te lijden heeft in hoger gelegen gebieden, met name in bergachtig landschap.

Als de HERE Zijn volk bewaart, denkt Hij overal om, en denkt Hij aan iedereen — ook aan ouden van dagen en baby's, die wel het minst tegen zulke grote temperatuurswisselingen kunnen, maar toch net als de anderen, die nog in de kracht van hun leven staan, onder het dunne tentdoek hun heil moeten zoeken tegen de al te felle hitte en koude.

De HERE denkt overal om: de HERE zal u bewaren voor alle kwaad, uw ziel (d.i. uw leven) zal Hij bewaren. Nee, de tocht zal niet zonder gevaar zijn en de dichter ontkent niet dat er 'kwaad' is in allerlei vorm, dat den mens naar het leven staat, hem bedreigt. Zijn daar niet, juist in de weinig betreden woestijn, de wilde dieren, de giftige slangen? Kunnen roofzuchtige bedouïnen zich niet in hinderlaag gelegd hebben in een bergpas? Zijn er niet elke dag de gevaren van de weg voor jong en oud?

Maar God verlost zijn volk niet uit Babel, om hen onderweg ellendig om te doen komen: de HERE zal uw uitgang en uw ingang bewaren! Daarbij is o.i. niet te denken met sommige uitleggers aan het „dagelijks doen en laten” (zoals in Deut. 28 : 6), maar gezien de volgorde **uitgang-ingang** aan de uittocht uit Babel en de daarop volgende intocht in Kanaän (voor deze volgorde zie 1 Sam. 29 : 6). God verlaat niet wat Zijn Hand begon. Hij doet geen half werk. De begonnen verlossing voltooit Hij ook. En dat onderstreept de dichter nog eens extra met de woorden: van nu aan tot in eeuwigheid. Het is a.h.w. een principe in het verlossend werk des HEREN: wat Hij doet, doet Hij goed ook! En is dat ook voor ons geen blijvende troost nu wij nog wel een belofte van in zijn rust in te gaan hebben (Hebr. 4 : 1), maar deze rust nog niet bereikt hebben en nog daarheen „onderweg” zijn? Weet het: de HERE is uw Bewaarder — van nu aan tot in eeuwigheid!

MENSELIJKHEID

In allerlei verhoudingen wordt wel eens vergeten, dat wij allen maar mensen zijn. Vooral in ambtelijke verhoudingen. En als dit wordt vergeten gebeuren er ongelukken. Dan worden koningen slaven van het protocol. Rechters worden automaten, die alleen maar slaafs artikel zus en zo uitvoeren. Ambtenaren worden dan levende bundels reglementen. Wee dan de onderdanen en de verdachten en de mensen vóór het loket, die met bovengenoemde personen te maken krijgen.

Natuurlijk is het een waarheid als een koe, dat koningen en onderdanen, rechters en beklagden, leraren en leerlingen, dominees en gemeentelieden, officieren en soldaten allen mensen zijn. Maar deze waarheid wordt nogal eens vergeten en dan komt men tot „onmenselijke” daden.

Ik kwam tot het schrijven van dit stuk door het lezen van een artikel van Mr L. de Blécourt in Elseviers Weekblad van 12 sept. l.l. dat was getiteld: „Twaalf jaar politierechter”, en waarin werden gegeven „Herinneringen van achter de groene tafel”. Vóór 1922 was de figuur van politierechter onbekend. Alle zaken kwamen voor een college van rechters. Maar in 1922 kwam de politierechter op het toneel, ook wel genoemd „de rechter van de kleine misdaad”. Mr de Blécourt vermeldt: „Reeds bij de behandeling van het wetsontwerp werd in de Kamer opgemerkt, dat een college zich minder leent voor het verkrijgen van geestelijk contact met de verdachte, dan een alleen rechtsprekende rechter, ook omdat het ter terechtzitting van de meervoudige kamer uiteraard deftiger toe gaat dan in die van de politierechter het geval zal zijn, waar mens tegenover mens staat en een meer gemoedelijke toon zal kunnen heersen”.

Dan vervolgt hij: „Hoe deze opmerking in overeenstemming te brengen is met de bepaling van artikel 302 Wetboek van Strafvordering, voorschrijvende, dat de rechter op de terechtzitting geen blijk mag geven van enige overtuiging omtrent schuld of onschuld van de verdachte, is mij niet duidelijk”.

Ik ben niet thuis in de rechterlijke wereld, maar de schrijver wil dunkt mij zeggen, dat een rechter die zich strikt houdt aan art. 302 niet in staat is als „mens tegenover mens” met de verdachte om te gaan. Hij schrijft aan het slot van zijn artikel: „Er zijn mensen, die denken, dat een strafrechter een soort automaat is, waar je een verdachte indoet, die er met een aantal dagen, maanden of jaren gevangenisstraf weer uit komt rollen, hetgeen de rechter tamelijk onverschillig laat”. Natuurlijk is dit niet waar. Maar ik denk, dat iemand die zich streng aan art. 302 houdt wel gevaar loopt van zulk een automaat te worden.

Hij noemt een paar gevallen, waaruit blijkt, dat „menselijkheid” in de verhouding van rechter en verdachte veel ellende kan voorkomen, als bijv. gevangenisstraf met alle gevolgen daarvan. Eén geval wil ik hier doorgeven.

Een jonge, getrouwde vrouw, met een onbesproken verleden kwam voor het hekje der verdachten. Zij had een japonnetje in een warenhuis gestolen. Ze had dit niet handig gedaan en was op de daad betrapt. Voor de politie bekende ze haar daad direkt eerlijk. Maar voor een ambtenares van de reclasering ontkent ze alles. Ze vertelt, dat de japon toevallig in haar tas is gevallen en dat ze bij aanhouding door de politie uit zenuwachtigheid gezegd heeft dat ze heeft gestolen. Ter terechtzitting ontkent ze in de meest heftige bewoordingen, ondanks de overtuigende bewijzen, dat ze het wel gedaan heeft.

De Officier van Justitie eist 14 dagen gevangenisstraf, mede omdat zij zo brutaal ontkent. Met deze eis was de politierechter het op zichzelf wel eens. Hij schrijft, dat hij als Officier van Justitie hetzelfde zou hebben gedaan.

Maar nu komt het menselijke in de behandeling. Als ik het wel begrepen heb had de rechter kunnen vragen aan de verdachte of zij nog iets te zeggen had. Waarschijnlijk was zij dan bij haar ontkening gebleven en was ze 14 dagen de cel ingegaan. De rechter deed echter anders. Hij had een gesprek met de verdachte, zoals hij er duizenden gehouden heeft. Hij geeft het aldus weer:

„Mevrouw, denkt u nu deze toga en bef

eens even weg. Er zit een doodgevone mijnheer onder en waarom liegt u die mijnheer zo brutaal voor? Het ligt er toch zeker dik op, dat u het wél gedaan hebt. Moet ik u nu naar de gevangenis sturen? Moet de hele buurt weten, dat u in de gevangenis gezeten heeft? Moeten uw kinderen op school te horen krijgen: je moeder zit in de Petoet? Moet de buurvrouw van 1-hoog bij uw thuiskomst u triomfantelijk toeroepen: Zo mevrouw, plezierig uit logeren geweest? En moeten van alle kanten de gordijnen van de andere bureaus op een kiertje geschoven worden, om naar u te gluren, waarbij ze zeggen: Ze is weer thuis? Weet u hoe een gevangenis er uitziet? Weet u, dat u daar geen naam meer heeft, maar een nummer, dat u in een cel zit, dat u daar 's nachts allerlei holle geluiden hoort van de dienstdoende bewaaksters, die over de gangen lopen en dat u plotseling in het donker in de deur op manshoogte een oog ontwaart van een bewaakster, die door een zich aldaar bevindend kijkgat naar u gluurt, of u wel rustig te bed ligt. Moet dat nu zo gaan?”

Dan barst de vrouw in snikken uit en zegt: „Edelachtbare, ik zal u ronduit de waarheid zeggen. Mijn man houdt het met een ander en daar lijd ik ontzettend onder. En nu dacht ik: als ik mij eens wat aardig kleedde, dan blijft hij misschien wel bij mij thuis. En toen zag ik dit japonnetje en dacht: dit zal mij goed staan; maar ik had er geen geld voor. Toen heb ik het gestolen en dat eerst ook bekend, maar achteraf schaamde ik mij toch zo en toen heb ik dit verhaal verzonden, in de hoop, dat u het geloven zou. Mijn man weet niets van deze diefstal. Als ik nu naar de gevangenis moet, komt hij het te weten en dan is alles kapot. Edelachtbare, ik heb al zoveel verdriet gehad; toe, heb voor één keer medelijden met me”.

De politierechter vervolgt: „Weg waren alle brutale leugens. Geconfronteerd met de realiteit van wat haar te wachten stond, bleef er niets over dan een angstig wezentje, een toonbeeld van snikkende, menselijke ellende, het trieste beeld van een vrouw, die in een poging om haar man te behouden, tot misdrijf was vervallen”.

En hij vraagt verder: „Welke brokken zou de rechter hebben gemaakt, die deze vrouw naar de gevangenis had gezonden? Hetgeen zonder twijfel was gebeurd, wanneer hij artikel 302 wetboek van strafvordering stipt had nageleefd”.

Nu zij bekend had en berouw toonde kwam zij er af met een voorwaardelijke boete van f 25.—, die zij niet hoefde betalen als de justitie in een jaar niet van haar hoorde. Zo voorkwam een beetje menselijkheid van de rechter veel ellende voor deze vrouw en haar gezin.

* * *

Mij dunkt, dat er voor velen van ons wel wat uit dit geval te leren is. Voor allen, die met artikelen en voorschriften en reglementen te maken hebben en dan wel eens vergeten menselijk in hun handelen te zijn. Terwijl ik over deze zaak nadacht kwam mij in Elseviers Weekblad van dezelfde datum een stukje onder ogen, dat bewijst dat menselijkheid en bureaucratie wel eens met mekaar strijden. Hier volgt het onder de titel: „Bereidwilligheid”:

„Een in gedachten verzonken Amsterdamse jongedame werd verleden week van haar fiets gereden door een auto, waaraan zij geen voorrang gaf. De bestuurder zag haar voor zijn wielen vallen, vreesde dat zij dood was, toen de G.G.D. haar wegvoerde, en deed die nacht geen oog dicht.

De volgende morgen haastte hij zich naar het politiebureau om naam en adres van het slachtoffer te weten te komen. Hoewel hem geen schuld trof wilde hij iets dóen.

„Meneer”, zei de dienstdoende agent, „dat moet u schriftelijk aanvragen, en vijf gulden storten”.

Ook zonder deze fijnzinnige bureaucratie is de autobestuurder te weten gekomen, dat de aangeredene er met een hersenschudding afgekomen was”.

Die agent zal wel naar het voorschrift hebben gehandeld. En dat voorschrift zal in de meeste gevallen wel goed zijn. Daar kan ik niet over oordelen. Maar was het in dit geval niet wijs en menselijk geweest om zich nu

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.
H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Adres van Redactie:

H. J. Jager, Jan v. Arkelstr. 7, Kampen

Medewerkers:

Ds. D. van Dijk, Groningen
Drs W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Utrecht
Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden
Dr. Ir. J. Stellingwerff, Eindhoven
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Secretariaat Geref. Persvereniging „Opbouw”:

H. Albracht, Prof. Wentlaan 50, Utrecht

Penningmeester van de

Geref. Persvereniging:

Drs J. F. J. Lamet, Antilopelaan 2,
Geldrop, post Eindhoven

Administratie: Slotlaan 220, Zeist

maar eens niet aan dit voorschrift te houden en de gevraagde inlichting zonder een schriftelijk verzoek en zonder die f 5.— te geven?

Natuurlijk moeten er regels zijn. Ook voor het kerkelijk leven. Maar ze moeten met wijsheid en een beetje menselijkheid worden gehanteerd.

Zo herinner ik mij uit mijn praktijk het volgende geval. Door m'n kerkeraad was vastgesteld, dat leden uit een andere gemeente, die met ons Avondmaal wilden vieren, als zij tijdelijk aanwezig waren, een schriftelijk bewijs moesten tonen, waaruit bleek, dat zij leden in volle rechten waren van een Gereformeerde kerk.

Als er nu in de vacantietaid op zaterdagavond iemand bij mij kwam met het verzoek of hij met ons het Heilig Avondmaal mocht gebruiken, dan moest ik om dat schriftelijk bewijs vragen. En als hij dat niet kon tonen, dan moest ik hem afwijzen. Er waren leden van de kerkeraad, die er beslist op stonden, dat dit altijd gebeurde. Ik heb het echter vrijwel nooit gedaan. En dat ook tegen die broeders gezegd. Ik had niet de moed, om een vacantienganger, die zaterdag in z'n pension was aangekomen en vernam dat de volgende zondag het Avondmaal zou worden bediend en begeerde dat mee te gebruiken, dat te weigeren omdat hij geen briefje bij zich had. Volgens de „wet” was dit niet goed en men nam het mij ook wel eens kwalijk. Voorschrift was voorschrift en daarmee uit! Maar ik ben nog overtuigd, dat het voorschrift in het algemeen wel goed was, maar dat het in bijzondere gevallen gerust mocht worden „ontdoeken”.

In de wereld wordt veel geklaagd over ambtenarij. Vaak ten onrechte denk ik. Maar vaak ook wel terecht. Ambtenaren vergeten soms, dat voorschriften en regels er zijn om een goede samenleving te bevorderen. En dat er bijzondere omstandigheden zijn, waarin strikte naleving van allerlei bepalingen, de goede samenleving niet bevorderen, maar verhinderen. Natuurlijk moeten er regels zijn. Anders wordt het leven een chaos. Maar de beste voorschriften kunnen niet in alle gevallen voorzien. En in sommige gevallen wordt streng recht groot onrecht. Dan moet men ook eens de moed hebben om menselijk te wezen. Zoals deze politierechter was, tot heil van de verdachte.

Ook in de kerk kan de ambtelijkheid de menselijkheid om hals brengen. Er zijn ambtsdragers die zich hullen in hun ambt. Ze hebben geen toga aan en dragen geen bef en ze hebben geen uniform in de letterlijke zin van het woord. Maar ze dragen wel een masker. Ze omgeven zich met een waas van heiligheid. Ze doen alsof ze zelf nooit een oortje versnoept hebben. Ze oordelen hard en streng over de zonden van anderen. Ze begrijpen niet — naar ze zeggen — hoe iemand dit of dat kon doen. Ze gaan niet naast de zondaars staan, maar stellen zich er boven. Ik zeg niet, dat ik zelf daaraan altijd ben ontkomen.

Maar ik zeg wel, dat de HERE dat niet goed vindt. En dat het niet is naar het voorbeeld van onze Here Jezus Christus.

Mij komt in gedachten de geschiedenis van Joh. 8 : 1—11. Daar wordt ons verhaald, dat de schriftgeleerden en de Farizeeën een vrouw, op overspel betrapt, tot de Here Jezus brachten. Zij waren al lang met hun oordeel klaar. Maar ze wilden Jezus, de nieuwe Rabbi, eens op de proef stellen. Zij zeggen: „Meester, deze vrouw is op heterdaad betrapt bij het plegen van overspel; en in de wet heeft Mozes ons bevolen zulken te stenigen; Gij dan, wat zegt Gij?” Hij laat hen op antwoord wachten. Maar als ze aanhouden, dan richt Hij zich op en zegt tot hen: „Wie van u zonder zonde is, werpe het eerst een steen naar haar”. En als ze dan de een na de ander afdruppen zegt de Heiland tot haar: „Vrouw, waar zijn zij? Heeft niemand u veroordeeld?... Ook ik

veroordeel u niet. Ga heen, zondig van nu af niet meer”.

Tenslotte denk ik ook aan onze meerdere vergaderingen. Is ook daar niet het gevaar, dat bij de besluiten te weinig wordt gerekend met menselijke verhoudingen? Ik heb de indruk van wel. In vroeger dagen heb ik tenminste wel kenners van het kerkrecht gekend, die alleen maar oordeelden naar de „stukken” en naar bepalingen van vroegere synoden en naar artikel zus en zo. Zonder rekening te houden met de betrokken personen en de plaatselijke omstandigheden en met de menselijke zwakheden en gebreken.

Laten we bedenken, dat we met strenge handhaving van artikel dit of dat brokken kunnen maken. En dat we met een beetje menselijkheid soms veel ellende, ook in de kerk, kunnen voorkomen.

H. J. Jager.

INTELLECTUALISME¹⁾

I

Van harte heet ik u welkom op deze plaats.

De „grote vakantie” behoort al weer tot de historie. En we zijn thans allen hier om de arbeid, die we gedurende de voorbije maanden, met ten hoogste een onderbreking van enkele weken, thuis hebben voortgezet, in het levende verband van onze Hogeschool weer aan te vatten of te beginnen.

Als we dat gaan doen zoals het behoort, zullen we ons bezig houden met wetenschap. En dan met name met theologische wetenschap. Iedereen op zijne wijs. Wie dat niet wil doen hoort hier niet thuis. Ieder op eigen plaats en naar de mate van eigen kracht bezig te zijn in de theologische wetenschap is onze opdracht, daarom onze taak, en, als het goed is ook onze ere en vreugde.

Nu is wetenschapsbeoefening een specifiek intellectuele bezigheid.

Ik vermoed niet, dat iemand dat betwijfelen zal.

Neen, als we dat zeggen, vergeten we, zoals wel vanzelf spreekt, geen moment, dat deze intellectuele bezigheid allerm minst op zichzelf staat. Integendeel, met alle nadruk wil ik accentueren, dat ze een functie is van de levende, de totale mens, uit wiens gecompliceerde leven ze geen moment kan worden losgemaakt. Ze is daarom ook geworteld in en wordt bepaald door die dieptelaag van onze menselijke existentie, die de Schrift het hart noemt — het hart, dat door iemand, even plastisch als raak, werd getypeerd als de werkplaats van al onze levensdaden.

Het is daarbij bovendien ook zó, dat ieder mens ten principale geleid wordt door de Heilige Geest, de Geest van Christus, of door een of andere geest van „deze wereld”. En deze leiding raakt zeer zeker ook, en zelfs niet in de laatste plaats, zijn intellectuele bezigheid. Daarom is alle arbeid, die de mens onder de zon verricht religieus bepaald. Dat wil zeggen: ze ontplooit zich en wordt volbracht in de gemeenschap met God, dat is: onder de heerschappij van zijn genade en naar Diens wil, óf ze is begrepen in de afval van en opstand tegen God.

We mogen vervolgens ook niet over het hoofd zien, dat vooral onze intellectuele activiteit en uitrusting diep ingrijpend beïnvloed werd, en voortdurend wordt, door het historisch gegroeide kerkelijke, maatschappelijke en culturele milieu waarin we leven. Die hebben langs vele kanalen en op velerlei wijs op heel onze levenshouding en ons levensgedrag, en zo ook op onze intellectuele ontwikkeling, zowel wat de „vorm” als de „inhoud” daarvan betreft, krachtig ingewerkt. Speciaal door het onderscheidene schoolonderwijs dat we ontvingen werden onze intellectuele vermogens en uitrusting gestempeld. Zo diep zelfs, dat we ons daarvan in concreto slechts met de grootste moeite bewust kunnen worden en we deze beïnvloeding, ook al zouden we dat willen, nooit geheel kunnen annuleren.

***

Wanneer men heeft ingezien, dat iedere wetenschap, en zo ook de theologie, ook en

¹⁾ Toespraak gehouden bij de aanvang van de cursus 1959/60 van de Theol. Hogeschool.

vooral een intellectuele bezigheid is, dan dringt zich als vanzelf de vraag aan ons op: wat is het **karakter** van die intellectuele activiteit? En wat is de **functie** en de **grens** daarvan?

Het is niet zo gemakkelijk op deze vragen een antwoord te geven. Want zoals dat ten aanzien van alle woorden, welke in verband met het menselijke geestesleven worden gebruikt het geval is, krijgt ook het woord intellect bij de vele filosofen en psychologen, die zich daarmee hebben bezig gehouden, veelal een verschillende inhoud.

Het spreekt vanzelf, dat ik hier en nu niet op al die betekenisnuances kan ingaan. Voor het doel, dat ik vanavond bij mijn spreken beoog is dat ook niet noodzakelijk. Ik wil daaromtrent alleen het volgende opmerken.

Het latijnse woord intellectus, dat wij in de vorm van intellect gebruiken, is afgeleid van het werkwoord intellegere, **iets begrijpen, vatten, de zin ervan verstaan**. En zo betekent intellectus volgens Dr J. Woltjer „eigenlijk verstand, begrip, inzicht, van iets, dat op een of andere wijze is uitgedrukt, derhalve het verstand, de zin de betekenis van iets”. Maar tegelijk duidt het ook aan „het vermogen om iets te verstaan”. Het ciceroniaanse woord voor dat vermogen is intelligentia. Wij gebruiken dat in de vorm van intelligentie. De woorden intellect en intelligentie verschillen dus in de grond der zaak weinig of niets. Het laatste, intelligentie, is alleen wat meer abstract dan het eerste.

Men kan nu zeggen, dat globaal genomen het woord intellect thans een ruimere betekenis heeft dan het in de klassiek-latijn sprekende wereld bezat. Men duidt er namelijk vooreerst mee aan het **vermogen van de menselijke geest, om inzicht te hebben, om te verstaan**. Dat wil zeggen: het vermogen om na te denken, te reproduceren wat gedacht is. Maar tegelijk ook **de gave van het denken en oordelen in het algemeen**. En dan zowel het analyserende, kritische, schiftende als het combinerende, synthetische oordelen.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat die analyserende, kritische functie van het intellect en die combinerende, synthetische steeds samengaan. Wanneer wij denkend ontleden, analyseren, en daardoor de verscheidenheden, welke in het over- en doordachte bestaan, ontwaren en daarbij ook het juist van het onjuist gedachte scheiden, dan gaat daarmee altijd gepaard het ordenen, combineren, in systeem brengen van wat we eerst onderscheiden en schiften. Ongetwijfeld is krachtens aanleg en vorming het ene intellect meer gespist op de analyse en de kritiek, terwijl het andere bij voorkeur tendert naar de combinatie en synthese. Ten gevolge daarvan is de éne wetenschapsman meer de man van het detailonderzoek, van het voorzichtige en subtiel onderscheiden en schiften, terwijl de andere meer vreugde heeft in de compositie, het wetenschappelijk of wijsgerig systeem. Maar hoe dit ook zij, analyse en synthese, kritiek en systeem horen bijeen, want in beide fungeert hetzelfde intellect.

***

De arbeid van dit intellect, van deze intellectuele functie of werkzaamheid is nu een uitermate belangrijke.

Zowel van buitenaf — uit de wereld om ons heen, de wereld van de dingen, de planten, de dieren, de mensen, met wat daarin gebeurt — als van binnen uit — uit de onderscheidene regionen van het eigen leven — komt ononderbroken een stroom van alle mogelijke prikkels, impulsen, krachten, gewaarwordingen, beseffen naar de menselijke geest. En behalve dat, waarmee we zo door direct contact en dus onmiddellijke ervaring in aanraking komen, is er ook nog het zeer vele, dat ons als door anderen reeds vroeger verworven kennis in het geschreven of gesproken woord wordt aangeboden. Ten opzichte van dit alles reageert nu ons intellect. Het staat daartegenover niet passief maar actief.

Zeker, lang niet alles wat zo op ons toestroomt, wordt door het intellect aangesproken. Heel veel daarvan, het meeste zelfs, glijdt langs ons heen. En er is in ons ook het voor-bewuste, on-bewuste, onder-bewuste. Dat alles blijft, zolang het werkelijk niet-bewust blijft, buiten de greep van het intellect. Maar tegelijk is het toch ook zo, dat heel veel van wat zo van buitenaf en van binnen uit op onze geest toekomt ons bewust wordt. Dat wil zeggen: voor het intellect toegankelijk en door het intellect gemerkt, gegrepen, bewerkt, wordt. Door er opzettelijk bij stil te staan, er bij te verwijlen, er op te letten wordt wat zo op ons aandringt en ons beïnvloedt, kortom: wat we op een of andere manier gewaar worden, metterdaad door onze intellectuele activiteit waargenomen en verder verwerkt. De sterk aan het zinnelijke gebonden gewaarwordingen worden dan waarnemingen, de percepties, appercepties, het geheugen gaat over in herinnering. En wat zo met het intellect werd gegrepen, gemerkt, wat ons zo bewust werd, of, anders gezegd, in ons bewustzijn werd opgenomen, wordt door het intellect verder geordend, geschilderd, samengevoegd en zo tot een min of meer homogeen geheel gemaakt. Het gelijksoortige wordt namelijk samen-gegrepen, in één verband be-grepen, oftewel: in een be-grip samengebonden en vastgehouden. Wat nu zo werd be-grepen, in een be-grip werd gevat, wordt voorts door de oordeelsvorming in één systeem gebracht. En het, steeds voorlopige, einde van dit procedé is, dat de inhoud van ons bewustzijn, dank zij de activiteit van het denken, gevormd wordt tot een min of meer harmonisch geheel van kennen.

***

In dit intellect, in deze intellectuele functie hebben we nu te doen met een specifiek menselijk vermogen. En wel met een uitermate belangrijk. Met dit intellectuele leven staat of valt zelfs onze menselijkheid. Zeker, het intellect der mensen is individueel zeer verschillend. Het differentiëert zich naar kracht, inhoud, omvang, organisatie. Het is bij een geschoold man van wetenschap anders dan bij een man uit het volk. Anders bij een kunstenaar, een handelaar, een cultuurmens, een primitieve inboorling uit de binnenlanden van Afrika of Nieuw-Guinea. Maar hoeveel variatie er in intellectuele begaafdheid en arbeid onder de mensen ook moge zijn: het staat onwrikbaar vast, dat een der eerste criteria van ons mens-zijn bestaat in het hebben, het functioneren van het intellect en het daarmee onlosmakelijk verbonden, wijl daarvan afhankelijk, zelfbewustzijn. Wie het onbewuste, het emotionele, het irrationele, het mystieke in het kosmische leven verheft ten koste van het bewuste dwaalt daarom fundamenteel. Het feit, dat men het genoemde nooit zou kunnen ervaren, kennen, waarden, indien het niet ook in bewustzijns-elementen en denkbeelden kon worden gesymboliseerd, wijst daar reeds duidelijk op.

Wat door het menselijk intellect in de loop der eeuwen werd bereikt is inderdaad verbazingwekkend. Zeker, we weten het, want we geloven het: het menselijk verstand is door de zonde verduisterd. En het begaat mislag op mislag. Ten gevolge van opzettelijke boosheid en onopzettelijke dwaling. Maar desondanks is wat de mensen met hun intellect hebben gepresteerd, wonderbaarlijk. De wetenschap, als het geheel der resultaten van het moeizame speuren, vorsen en denken der mensheid, is een cultuurmonument van duizelingwekkende grootheid. Ongetwijfeld hebben ook minderwaardige, zelfs daemotische motieven een rol gespeeld bij deze grootse bouw. Maar daarnaast of liever daar-

tegenover bloeiden in de wereld der wetenschappen ook onbaatzuchtige kennisdrang, zelfverloochenende doorzettingskracht en gewetensvolle waarheidsliefde. En we kunnen, aldus Dr de Sopper, met ongeveinsde bewondering kijken naar de verbazingwekkende vlucht van de fantasie en de schitterende werking van het even exact als soepel werkende precisieapparaat, het intellect van de waarachtige wetenschappelijke onderzoeker, die de wetenschap hebben voortgebracht. Door de intellectuele arbeid van de grote onderzoekers en denkers is een enorm kwantum waarheid omtrent Gods kosmos ontdekt, de gezichtskring der mensen schier eindeloos verwijd, hun leven bevrijd van velerlei bijgeloof en de natuur op een verbluffende wijze beheerst geworden en dienstbaar gemaakt aan de technische, economische en culturele verheffing van het mensenleven.

En wij mogen dag in dag uit bezig zijn in het huis van de theologische wetenschap.

Zeker, méér dan ergens elders heeft de zonde, dat wil zeggen: de menselijke hoog-

moed en zelfzucht, daarin dwaling geproduceerd en verwoestingen aangericht. Onbeschrijfelijk groot is de schade, welke de gangbare theologie door de eeuwen heen in de kerk Gods heeft aangericht en nog steeds aanricht. Want de theologische wetenschap houdt zich naar haar aard bezig met Gods openbaring, met Gods woord. En daarom zijn al haar overtredingen en misstappen evenzo vele verduisteringen van het licht waarin de mensen móeten leven en ook alleen kunnen leven: Maar dit bedreven kwaad verandert niets aan het feit, dat het denkend bezig zijn met het woord des Heren een zeer schone en edele arbeid is. Want daardoor worden dikwijls heerlijke schatten uit dat woord aan het licht gebracht. En de inhoud, de zin, het bedoelen en de eenheid daarvan, gaan daardoor al meer voor ons leven. Daarom is het mogen bezig zijn in deze wetenschappelijke theologische arbeid een hoog voorrecht, en tegelijk een taak van bijna beangstigende verantwoordelijkheid.

C. V.

Eenzaam maar niet alleen

VIII: Persoonlijkheden

Het is eigenlijk wat jammer dat achter in het boek geen personenregister is opgenomen! Nu kan het personenregister in een boek het asyl voor de luiaard zijn, maar het kan ook een hulpmiddel betekenen voor wie een boek iets grondiger wil bestuderen dan de gemiddelde lezer. In dit geval had zulk een personenregister van nut kunnen zijn, omdat wij na lezing op die manier nog eens precies na konden gaan wát de Hoge Schrijfster nu over diverse personen gezegd heeft en te zeggen had — wie voor Haar in dit boek bestaan, en wie niet!

Begrijpelijk, maar toch voor het totaalbeeld opmerkelijk is dat Haar naaste familieleden het meest genoemd en het grondigst besproken en getypeerd worden: Emma, Hendrik, Juliana, Bernhard. Over Haar kleinkinderen spreekt de Hoge Schrijfster reeds minder, over hun persoonlijkheid in feite niets.

Nu maakt ieder mens in feite drie werelden mee: de wereld die er bestond toen hij opgroeide, de wereld die er was toen hij op het hoogtepunt van zijn leven stond, en de wereld die er is tegen het einde van zijn leven. Het is natuurlijk zeer de moeite waard om nauwkeurig na te gaan wat Koningin Wilhelmina over diverse persoonlijkheden opmerkt uit deze „drie werelden”, en zeker is dat de bestudering daarvan van groot belang is voor het bestuderen van de persoonlijkheid van Koningin Wilhelmina.

Soms worden bepaalde personen even met een kort bijvoegelijk naamwoord aangeduid, waarmee de Hoge Schrijfster Haar visie duidelijk weergeeft: „de ongelukkige Tsaar Nicolaas II” (pag. 149), „de arme Dolfuss” (pag. 263; ten onrechte liet de corrector van het boek staan Dolfuss, het moet zijn: Dollfuss), „de door de eerste wereldoorlog beroemde Koning Albert der Bergen” (pag. 386).

Soms geeft de Hoge Schrijfster met één zin weer dat Zij iemand respecteert en waarom Zij die persoon waardeert.

Inzake Prof. Mr. T. M. C. Asser: „... dat Prof. Asser zo vriendelijk was enige voordrachten voor mij te houden over de volkenrechtelijke onderwerpen, die op het program van deze conferentie stonden, voordrachten waarvan ik zeer genoot”. (pag. 92).

„Christiaan van Denemarken, die later als Koning beroemd werd om zijn dapper lijdelijk verzet tegen de Duitse bezetting”. (pag. 87).

Inzake Groothertogin Charlotte van Luxemburg: „Door het besluit haar neutrale standpunt te verlaten en combattant te worden, hebben de Groothertogin en haar regering hun volk een onschatbare dienst bewezen”. (pag. 281—282).

Inzake Prof. Gerbrandy: „Ik herinner mij de diepgaande gesprekken over deze aangelegenheden met de toenmalige minister-president Gerbrandy”. (pag. 304).

Inzake de Amsterdamse burgemeester De Vlucht, naar aanleiding van het vijftigjarige Nederlandschap van de Koningin-

Moeder: „Burgemeester De Vlucht sprak bij deze gelegenheid een mooie gevoevolle rede uit”. (pag. 243).

Inzake personen uit de Vaderlandse Geschiedenis: „Floris V sprak sterk tot mijn verbeelding” (pag. 51) en: „Voor Lodewijk van Nassau, de derde zoon van Juliana en de rechterhand van Oranje, had ik altijd bewondering gehad om zijn offervardig karakter en zijn bijzondere verhouding tot zijn moeder”. (pag. 125—126).

Opmerkelijk is ook wat de Hoge Schrijfster opmerkt over de echtgenote van Keizer Wilhelm II, *Augusta Victoria:* „Op mijn initiatief werd de Keizerin uitgenodigd hier te komen om zich bij haar echtgenoot te voegen. Het was niet alleen gastvrijheid die mij tot dit initiatief bracht, het was tevens mijn kennis van de verhoudingen en van de karakters. Ik verwachtte veel invloed ten goede van haar aanwezigheid en optreden, niet alleen op haar echtgenoot en diens omgeving, maar ook op het gehele politieke aspect van deze uitzonderlijke situatie”. (pag. 179) Gegeven het ontwerp van Haar boek, waarin zoveel aandacht wordt geschonken aan de Tweede Wereldoorlog (pag. 267—405) is het merkwaardig hoe weinig aandacht de Hoge Schrijfster besteedt aan Churchill, die ze in feite maar tweemaal noemt (pag. 313, 333) terwijl ook de Engelse Koning George VI, die eens de nobele gastheer van Koningin Wilhelmina was, maar weinig naar voren treedt.

Geheel anders is het met President Roosevelt, die een beschrijving ontvangt, waaruit stralende sympathie en persoonlijke bewondering spreekt: „Voor mij was alles nieuw en de ontmoeting met President en mevrouw Roosevelt was een belevenis. Toch had ik bij de eerste ontmoeting met hem sterk het gevoel een oude vriend te begroeten, zó hartelijk waren zijn gevoelens voor Nederland en ook voor Juliana, Bernhard en de kinderen en mij. Mijn bewondering en grote waardering waren niet alleen gaande gemaakt door de correspondentie met hem en de boodschappen die hij mij zond, doch wellicht nog meer door zijn „fire-side chats” (die ik geregeld om drie uur 's nachts in Stubbings kon beluisteren) en zijn staatsmanschap, eerst als sympathiserende op onze zaak gericht, daarna als bondgenoot in de strijd. Bij de kennismaking met hem kwam men onder de indruk van zijn krachtige persoonlijkheid, zijn wilskracht en taaie volharding, een kracht die met name gestaald werd door zijn moedig, jarenlang dragen van de gevolgen van de kinderverlamming die hem had getroffen. Een ontmoeting met Roosevelt gaf de zekerheid, dat hij nimmer zou wijken of een zaak zou opgeven die hij rechtvaardig achtte en dat hij in de strijd daarvoor zou volharden tot hij zijn doel bereikt had”. (pag. 325—326).

Ook Mevrouw Roosevelt wordt in deze hulde betrokken: „Ook een belevenis was de ontmoeting met mevrouw Roosevelt. Een zeer zelfstandige vrouw, die ontzaglijk veel eigen werk verrichtte, die temidden van al haar bezigheden als presidentsvrouw nog tijd vond een dagelijks artikel te schrijven en beschrijvingen het licht te geven over haar reizen

door een groot deel van de wereld, maar die bovenal de toegewijde, zorgzame echtgenote was, die alles in het werk stelde om het lijden van haar Franklin te verzachten en die, waar hij tengevolge van zijn lichamelijke toestand niet alles uit eigen aanschouwing kon kennen, hem steeds nauwkeurig op de hoogte hield van wat zij waarnam. Toen ik na het weekend op Hyde Park een officieel bezoek bracht in Washington en op het Witte Huis logeerde, nam ik deel aan een persconferentie van de president en aan één voor de vrouwelijke leden van de pers van mevrouw Roosevelt. Beiden maakten de conferenties aangenaam en gemakkelijk voor mij. Ik kon hun beider talent bewonderen bij het beantwoorden van de hen gestelde vragen en bij het geven van leiding aan het gesprek”. (pag. 326—327).

Ook opmerkelijk mag voorts heten wat de Hoge Schrijfster opmerkt over de heer Van 't Sant, iemand die als weinigen de belangen van ons Koninklijk Huis behartigd heeft en nog dient, hoewel hij, blijkens de verslagen en verhoren van de Parlementaire Enquêtecommissie, een zwaar omstreden persoonlijkheid te Londen was. Maar des te opmerkelijker juist is, dat de Hoge Schrijfster, die met deze critiek natuurlijk zéér wel op de hoogte was, nadrukkelijk over de heer Van 't Sant schrijft: „De regeling van mijn contacten met de Engelandvaarders verzocht ik de heer Van 't Sant op zich te nemen. Zoals ik reeds meedeelde, was hij naar Engeland meegekomen om de aangelegenheden betreffende de zorg voor de veiligheid van mijn persoon te regelen. In de gegeven omstandigheden deden zich hier problemen voor, die niet altijd gemakkelijk op te lossen waren. Steeds moest hij bedacht zijn op pogingen van de vijand om mij onschadelijk te maken. Hij heeft zijn taak uitnemend vervuld. De heer Van 't Sant heeft gedurende de Londenjaren bewezen een open oog te hebben voor datgene, wat juist voor mij ten opzichte van Nederland belangrijk was”. (pag. 345).

Tot slot mag niet vergeten worden hoe sympathiek Koningin Wilhelmina schrijft over twee figuren die een groot deel van Haar opvoeding hebben verzorgd: *Freule van de Poll* en *Miss E. Saxton Winter*, welke laatste reeds jaren geleden haar herinneringen schreef uit de tijd dat ze gouvernante was van Koningin Wilhelmina. „Toen onze Koningin nog Prinsesje was. Persoonlijke herinneringen uit de kinderjaren van onze Koningin”, een boek dat door Mej. H. S. S. Kuyper, de dochter van Dr. A. Kuyper, in het Nederlands vertaald werd.

Volle bewondering wordt geuit voor de persoon van Freule van de Poll: „De freule Van de Poll heeft meer invloed gehad op mijn vorming dan men aanvankelijk zou menen van iemand, die zó bescheiden was en zich zozeer op de achtergrond hield als zij. Zij legde steeds bij wie het horen wilde er de nadruk op, hoezeer zij de leiding van miss Winter bij mij opvoeding waardeerde en gaf de eer daarvan geheel aan haar. Zij deed dit ook steeds tegenover mij. Deze bescheidenheid en opofferingsgezindheid maakten diepe indruk op mij, ja, bewonderde ik. Door dit voorbeeld alleen reeds was zij een opvoedend element”. (pag. 67).

Inzake miss Winter wordt eveneens waardering geuit, maar de talrijke conflicten worden niet verzwegen (pag. 68—69). Een van die conflicten wordt ons meegedeeld als een feit dat niet alleen religieus, maar ook voor het karakter van de jonge Wilhelmina typerend is: „Onverbiddelijk was ik als miss Winter, wanneer moeder door haar werk niet kon, met mij wilde bidden. Als zij het dan niet laten wilde, verklaarde ik het gebed voor ongeldig en zei, dat ik het wel alleen zou overdoen, wat ik dan ook deed. Dit is een staaltje hoezeer een kind zijn geloofsleven als zijn eigen Heiligdom beschouwt en hoe ontoegankelijk en gesloten het is. Later stond ik al niet anders tegenover de catechisatie. Deze beschouwde ik als bemoeizucht met mijn geloofsleven; ik onderging haar; innerlijk sloot ik mij geheel af voor haar invloed. Een uitdrukking van iemand uit onze omgeving dat ik toch moest „leren” hoe te gaan geloven, droeg er niet toe bij mij tot andere gedachten te brengen”. (pag. 53).

Reeds memoreerden wij hóé weinig waardering Koningin Wilhelmina uit voor de staatslieden die haar geholpen hebben, met als uitzondering Tjarda van Starckenborgh en Van Lynden van Sandenburg. Toch schrijft de Koningin op pagina 196 nog een iets milder

oordeel neer over het bewind der dertiger jaren: „Bezonnenheid, kalm oordeel en afkeer van excessen deden verlangen naar een krachtige bewindvoering op beproefde democratische grondslag; dit is onze koers geweest tot aan de tweede wereldoorlog. Dit beleid ging gepaard aan ernstige pogingen de economische crisis te boven te komen, voor zover het ons op eigen krachten mogelijk was”.

De vraag kan gesteld worden of hiér de naam van *H. Colijn* niet met ere genoemd had dienen te worden....

(Wordt vervolgd).

G. Puchinger.

DE AARDE

Voor wij de aarde zullen verlaten, in gedachten althans, om een blik te slaan op de verschillende hemellichamen, zien we eerst nog eens rond op onze eigen woonplaats in het heelal.

Op het oppervlak valt ons dan in de eerste plaats op de verdeling in oceanen en vastelands. In de oceanen treffen we eilanden aan. Op de vastelands zien we rivieren, meren, laagvlakten, heuvel- en berglandschappen, gletschers in bonte verscheidenheid. Bovendien zijn daar nog de planten-,

dieren-, en mensenwereld. Koude en hitte kunnen we op de aarde beide vinden. De gemiddelde temperatuur aan de dagzijde is 15° C, aan de nachtzijde 8° C.

Dit alles vinden we zoals gebleken is, op het oppervlak van een bol. De aarde is bolvormig. Als maat voor de grootte van een bol gebruiken we de straal, d.i. de lengte van een lijn getrokken vanuit het middelpunt naar het oppervlak. De straal van de aarde is 6400 km. Als we ons dit proberen voor te stellen: Het middelpunt van de aarde ligt op een diepte van 6400 km, dan wordt wel duidelijk, hoe geweldig groot de aarde is.

Waar we ook op de aarde gaan staan, overal zien we, dat losgelaten lichamen naar het middelpunt van de aarde toe bewegen. Dit wordt veroorzaakt door de zwaartekracht. Twee lichamen oefenen steeds een aantrekkende kracht op elkaar uit, ook de stoel en de tafel in de kamer. De hoeveelheid stof, waarmee de zwaartekracht evenredig is, is van deze lichamen echter veel te klein om de kracht merkbaar te maken. Als één van de elkaar aantrekkende lichamen de aarde is, dan wordt dit anders. De zwaartekracht tussen de aarde en de haar omringende lichamen is de kracht, waarmee we het meest te maken hebben in het dagelijks leven. De hoeveelheid stof van de aarde, haar massa, bedraagt 6.000.000.000.000.000.000 (6.000 trillioen) ton.

Als wij van het oppervlak van de aarde naar beneden gaan, komen we op meer of minder diepte steeds uit op gesteenten, b.v. graniet. Het soortelijk gewicht van deze gesteenten is ongeveer 2,7. Onder deze gesteenten vinden we zwaardere, zoals basalt, soortelijk gewicht 3,0. De vastelands bestaan uit de lichtere gesteenten. Ze drijven in de zwaardere. Dit klinkt natuurlijk wat vreemd. Hierbij moet echter bedacht worden, dat een vasteland een nogal zwaar brok is. Tegen zo'n gewicht is ook basalt niet bestand. De zwaardere gesteenten reiken tot een diepte van ongeveer 40 km. Deze laag van 40 km heet de schors van de aarde. Naarmate we dieper komen nemen druk en temperatuur toe. Onder de schors is de mantel. Hier is de aarde waarschijnlijk al zo heet, dat we een rode gloed zouden waarnemen. De andere grens van de mantel ligt op 3900 km diepte. Daar begint de kern van de aarde. Deze bestaat vermoedelijk uit ijzer en nikkel, die door de hoge temperatuur vloeibaar zijn.

Teruggekeerd naar het oppervlak van de aarde moeten we nog een paar zaken noemen. In de eerste plaats: De aarde is magnetisch. We kennen allen wel de gewone staafmagneet. De twee uiteinden heten de polen. Zo heeft ook de aarde twee magnetische polen. Een klein staafmagneetje zal onder invloed van de magnetische krachten een bepaalde stand aannemen, meestal ongeveer in de

UIT DE HISTORIE

Afgescheidenen en de Ned. Herv. Kerk

Wie zich verdiept in de geschiedenis van de Afgescheiden Kerken ontdekt bij heel veel zondigs ook heel veel moois.

Men merkt b.v. telkens, dat onder hen een bijzonder zuiver kerkbesef leefde. Als ze een theologische verhandeling over de kerk moesten geven, zou er vermoedelijk wel heel veel aan ontbreken. Maar „zien” deden ze de kerk wel. Want dat „zien” van de kerk is vóór alles: de broeders liefhebben; zich geven met alles wat men heeft aan de opbouw der gemeente; trouw zijn aan de concrete kerk waarvan men lid is; prediken van het evangelie waar men ook maar de kans krijgt; haten van alle sectarisch gedoe en rusteloos streven naar de eenheid van allen die de Here oprecht naar zijn Woord liefhebben.

Men kan deze kerkelijke houding ook zien in de wijze waarop de Afgescheidenen tegenover de Ned. Herv. Kerk stonden. De kerke raad en de kerk van Ulrum hadden in de Acte van Afscheiding of Wederkeering verklaard, dat de Ned. Herv. Kerk zoals die toen reilde en zeilde, een valse kerk was en dat zij zich daarom afscheidden van degenen die niet van de kerk zijn, en dus geen gemeenschap meer wilden hebben met de Nederlandsche Hervormde kerk, totdat deze terugkeert tot de waarachtige dienst des Heren. Maar tevens verklaarden zij gemeenschap te willen uitoefenen met alle ware Gereformeerde leden, en zich te verenigen met alle op Gods onfeilbaar Woord gegronde vergadering, aan wat plaats God dezelve ook verenigd heeft.

In deze woorden zeiden de Afgescheidenen, dus dat ze drieërlei deden en wilden doen.

1. zich „afschieden” van de Ned. Herv. Kerk;

2. „gemeenschap oefenen” met alle ware gereformeerde lidmaten, met alle Gereformeerde broeders;

3. „vereniging zoeken” met elke op Gods Woord gegronde vergadering.

* * *

Het zou de moeite waard zijn na te gaan hoe de Afgescheidenen in de loop der geschiedenis deze drie verklaringen in praktijk hebben gebracht. Men zou dan zien, dat ze in hoofdzaak trouw zijn gebleven aan wat ze in deze Acte van Afscheiding hadden uitgesproken.

De Herv. Kerk bleven zij vals noemen. En dat met steeds groter kracht. Want gedurende de negentiende eeuw zonk deze kerk al dieper weg. Er is zelfs een tijd geweest, waarin de predikanten niet meer behoefden te dopen in de naam van de drieënige God en velen dat inderdaad ook niet deden.

Maar tegelijk hielden zij gemeenschap met

alle „gereformeerde ledematen” wáár zij die ook aantreffen. Hoe hebben ze niet gemeenschap gezocht met Groen van Prinsterer en de zijnen. En wat deden ze hun best om de „gereformeerde ledematen” in de Hervormde kerk te activeren tot de strijd voor een christelijke school en voor een werkelijke terugkeer tot de Gereformeerde belijdenis en kerkregering.

Ten aanzien van de officiële Hervormde Kerk deed men niets. Deze werd ook hoe langer hoe meer een prooi van het modernisme. Op de synodevergaderingen werd gedurende vele jaren niet eens gebeden of gedankt. En de minachting voor en haat tegen al wat gereformeerd was, nam onder de kerkelijke machthebbers steeds toe.

Toch is er in ieder geval éénmaal uit de Afgescheidenen kringen nog een appèl gedaan op de Algemene synode der Ned. Herv. Kerk. Men kan daarover wat vinden in de Handelingen van deze synode uit het jaar 1842.

Aan deze synode hadden namelijk C. G. de Moen en A. C. van Raalte, afgescheiden predikanten resp. van Den Ham en Ommen, een brief geschreven, „uitdrukkende de voorwaarden, onder welke zij wenschen de bestaande **afschieding** te zien ophouden”!

Ze beschreven daarin die „voorwaarden” als volgt:

„Dat dan Uwe Vergadering voorga in terugkeere tot de handhaving der waarachtige leer der waarheid, zóó als dezelve geleerd wordt in de belijdenis en Liturgische Schriften der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland. Dat de Christelijke tucht door U H. Eerw. hersteld, de dwaalleer in Kerk en Hooge en lagere scholen bestraft, wederlegd, tegengesproken, ja, daaruit verbannen worde, en tevens zulke Leeraren uit de bediening worden geweerd, die bij moedwillige verharding voortgaan, om tegen de leer der kerk te schrijven, te prediken en te handelen: dat de Kerkregering worde ingericht op wezenlijke gereformeerde grondslagen van art. 30, 31 en 32 der geloofsbelijdenis; in één woord, dat al wat goed en liefelijk is en wellicht, door Uwe vergadering worde bedacht, opdat er eene orde moge geboren worden, welke van de Apostolische 1 Corinth 14 : 40 niet verschillend zal zijn”.

* * *

Ieder zal toegeven: dit is een merkwaardige brief!

Men zou de opmerking kunnen maken: deze broeders hadden dat niet moeten en mogen doen. Die Synode was immers een door en door onwettig kerkbestuur. Door te vragen wat ze deden erkenden deze predikanten deze onwettige vergadering immers ondanks henzelf toch min of meer als wettig.

Of ook: men zou kunnen zeggen: het is dwaas zo'n brief te schrijven. Want ook de onnozelle broeder kon uitrekenen, dat zo'n verzoek niets zou uitrichten.

Maar deze beide afgescheiden predikanten hebben zich door deze overwegingen niet laten leiden. In hen leefde zeer krachtig de drang naar de eenheid der kerk, naar de eenheid der **gereformeerde** kerk. D.w.z. naar de eenheid van allen, die de gereformeerde confessie als uitdrukking van het geloof des harten aanvaardden. Daarvoor wilden ze alles doen. En tegelijk wilden ze het inderdaad goddeloze kerkbestuur van de Hervormde Kerk niet met rust laten. Ze wilden op die vergadering de oproep tot bekering laten horen. Ze wilden deze mannen, die dag in dag uit bezig waren de kerk te vervreemden van haar Heer, confronteren met de wil van de Koning der Kerk. En zó schreven zij hun brief.

En deze is een schoon document van het echt gereformeerde kerkelijke besef, dat onder de Afgescheidenen leefde.

* * *

Uitwerken deed deze brief zoals te verwachten was, niets.

Hoogmoedig en koud werd hij zonder meer aan kant gelegd.

De Handelingen zeggen dat duidelijk. Men leest daarin namelijk het volgende:

„Hierop overgaande tot de behandeling van ettelijke bij haar ingekomen stukken, nam de Veragdering:

Eerstelijk, kennis van eene missive van **A. C. van Raalte** en **C. G. de Moen**, Leeraren der Christelijke afgescheiden gemeenten te **Ommen** en in **den Ham**, geregistreerd sub no. 5052, uitdrukkende de voorwaarden, onder welke zij wenschen de bestaande **afschieding** te zien ophouden. Na de voorlezing van dit stuk is de Vergadering overgegaan tot de orde van den dag.”

In de marge staat naast deze woorden klein gedrukt, dit: „1° Missive van **A. C. van Raalte** en **C. G. de Moen**, over het separatisme, geseponneerd.”

De synode van de Hervormde Kerk heeft dus korte metten gemaakt met deze oproep tot wederkeer.

Ze heeft de brief der beide afgescheiden broeders zonder meer „geseponneerd”. Dat wil zeggen: ter zijde gelegd. En ze ging over tot de orde van de dag.

Maar hoe dat ook zij: de beide afgescheiden predikanten zijn trouw geweest. Ze hebben door deze daad getoond dat zij geen sectariërs waren. Zij begeerden de afscheiding niet om de afscheiding. Ze bleven worstelen voor het herstel van de gereformeerde kerk door de terugkeer tot belijdenis en kerkerde en daarvoor en zo voor de hereniging van **alle** gereformeerden in één kerkgemeenschap.

Ze zagen inderdaad de kerk!

C. V.

richting noord-zuid. Dit magnetisme vindt zijn oorzaak vermoedelijk in processen in de kern van de aarde.

In de tweede plaats: De aarde draait rond. De aarde maakt eenmaal per 24 uur een omwenteling om een lijn door het middelpunt, de aardas. De uiteinden van de aardas noemen we de polen. Deze polen moeten niet verward worden met de magnetische polen. Door deze aswenteling beschrijft ieder punt van de aarde eenmaal per 24 uur een cirkel om de aardas. Wij, op onze breedte, hebben daarbij een snelheid van 1000 km per uur. Wij bemerken van de aswenteling zelf niets, maar zien de zon, de maan en de sterren eenmaal per 24 uur om ons heendraaien.

Zoeven zijn we afgedaald naar het middelpunt van de aarde, laten wij nu opstijgen en de lucht gaan onderzoeken. De lucht is een mengsel van allerlei gassen. Ze bestaat voor 78 % uit stikstof, voor 21 % uit zuurstof, voor 0,9 % uit argon en voor zeer kleine percentages uit andere gassen. Naarmate we hoger komen daalt de luchtdruk. Ook de temperatuur daalt, tot ze op ongeveer 11 km -55° C wordt. Daar komen we in een andere laag, die veel rustiger is dan de onderste. De onderste laag heet de troposfeer, de volgende laag de stratosfeer. In de stratosfeer blijft de temperatuur ongeveer -55° C. Alleen tussen 40 en 60 km stijgt ze tot ongeveer 70° C. Dit is de z.g. ozonlaag, waar veel zonnestraling wordt geabsorbeerd en omgezet in warmte. De stratosfeer strekt zich uit tot 80 à 90 km hoogte. Daarboven ligt de ionosfeer. Deze laag wordt gekenmerkt door verschillende gebieden, die geleidend zijn voor electriciteit. In de ionosfeer stijgt de temperatuur tot hoge waarden, maar de luchtdruk daalt steeds meer. Hij is op een hoogte van 300 km nog maar een verdwijnend klein deel van de druk op het aardoppervlak. Toch is hier nog niet de grens van de dampkring. Die is daar, waar de dampkring overgaat in het gas, dat de wereldruimte op vult. Het grensgebied bevindt zich op een hoogte van 1000 tot 1500 km. Dan zijn we in de ruimte buiten de atmosfeer der aarde, de ruimte van hemellichamen, die aan de inktzwarte hemel staan, stralend en groots, vertellend Gods eer.

G. van Rees.

BOEKBESPREKING

Dr H. R. Rookmaaker:
Synthetist art theories.
Genesis and nature of the ideas
on art of Gauguin and his circle.
Swets en Zeitlinger, Amsterdam,
1959.

Om met de uitvoering te beginnen: deze is op zichzelf reeds een hartelijke felicitatie waard. Zelden zal een dissertatie, ook in vertaalde vorm, als hier het geval is, in zulk een schoon en doelmatig gewaad zijn gestoken. Bladspiegel en lettertype zijn een lust voor het oog, een werk dat over kunstwerken handelt alleszins waardig.

Verder zijn de noten ditmaal niet aan de voet van de bladzijden opgenomen, doch aan het eind van het boek afgedrukt. Er is echter een novum, dat speciale aandacht verdient. Genoemde noten werden, voorzover zij het karakter hebben van vertalingen, verklaringen en uitweidingen opgenomen in een apart bandje, dat los achter in het boek zijn rechtmatige plaats heeft doch dat bestemd is om opengeslagen naast het eveneens opengeslagen boek de lectuur te verdiepen en te verrijken.

En nadat wij de vertaler — de heer H. de Jongste te Rotterdam — ons compliment hebben gemaakt voor het schone Engels waarin hij het energieke en elastische nederlands van de promovendus heeft overgebracht, kunnen we komen tot een bespreking van dit proefschrift, op welks nederlandse tekst onze medewerker aan de Stedelijke Universiteit van Amsterdam de doctorsgraad behaalde.

De grondlijn van dit wetenschappelijke werkstuk wordt bepaald door de overtuiging van dr Rookmaaker dat in een kunstwerk minder het temperament of het karakter dan wel de levensbeschouwing van de kunstenaar van dominerende betekenis is. Daarmee neemt deze kunsthistoricus en -criticus dus stelling

Heilsoldaten

van Michel van der Plas

*Er liep een hondje tussen de soldaten ;
meisjes gichelden op de laatste rij,
toen zij een lange, juichende cantate
over de hemel zongen : Maakt u vrij !*

*Het was een straat als alle andere straten,
maar 'k zag een kleine heilsoldaat, hoe hij
haast jubelend zong, of hij 't nooit meer zou laten.
Hij zong en stond en was onzegbaar blij.*

*Ik hoorde de trompet niet noch de hoorn,
ik zag alleen de wonderlijke lach
van een die in verlangen stond verloren
en zong of hij de hemelen open zag
en stralend stond tussen de engelenkoren
en of hij God zag op de jongste dag.*

Uit : *Dance for you* (1947).

Welk een heerlijk onbevangen lied, dit vers van den toen nauwelijks twintig jaar ouden rooms-katholieken Michel van der Plas.¹⁾

Men zal nog zo jong moeten zijn om zo scherp het verrukte van dit zingen en tegelijk den humor van het straattoneeltje te beleven en beide zo ongenegerd weg en toch zo treffend tegenover elkaar te stellen: het bloot zijn gang gaande hondje, de gichelende bakvissen, en die kleine man die niet zo maar stond te zingen, maar zong en stond en blij was of hij door de trompetten en de hoorns van den jongsten dag, die de dichter tevergeefs uit de muziek trachtte op te vangen, reeds was overgezet in de hemelse zaligheid.

Hoe los en weinig dwingend lijkt hier de sonnetvorm; en toch, welk een symmetrie, welk een climax! Na de beide evenwijdige opwaartse lijnen van de beide kwatrijnen (van het hondje naar de cantate; van de gewone straat naar het onuitsprekelijk blij zingen van den kleinen soldaat) blijft het sextet (van terzinen kan men nauwelijks spreken: de zes regels vormen hier een eenheid) op den top der verrukking, met een drievoudig "en" aan het eind precies herhalend wat de laatste regel van het octaaf in drie op gelijke wijze gescheiden leden heeft aangekondigd. De losheid anderzijds uit zich behalve in deze aanwending van de uiteenstellende opsomming ook in het raffinement van den zesden regel: in woordorde en verdoezeld rijm.

J. Bosch

¹⁾ pseudoniem voor B. G. F. Brinkel.

tegen diverse romantische opvattingen omtrent de kunstenaar en diens werk, met name vooral ook tegenover psychologiserende stromingen. Deze stellingname is nieuw en bij de betrokkene een consequentie van het feit dat hij Schriftgelovige is en aanhanger van de Wijsbegeerte der Wetsidee. Nu moeten wij hier goed onderscheiden. Gereformeerden, vooral van het genre dat zich gaarne „calvinististen" noemt, krijgen nogal eens het verwijt te horen dat zij slechte psychologen zijn, of althans op zijn minst slechte mensenkenners. Dit verwijt is vaak terecht, daar bedoelde liederen er maar al te vaak vanuit gaan in anderen — dikwijls als „vijanden" betiteld — geen mensen van vlees en bloed doch wandelende principes te moeten en te kunnen zien.

Zelfs romanschrijvers — over het algemeen toch geen slechte mensenkenners, dachten we — maken wel eens die fout, zoals bijv. P. J. Risseeuw, die de laatste bladzijden van „Weekend in de Archipel" verknoeide door een karakterfout van de vrouwelijke hoofdpersoon te herleiden tot haar humanisme! Wanneer Rookmaaker zich echter tegen psychologiserende kunst- en kunstenaarsbeschouwingen keert, dan doet hij dit omdat hij — terecht — een onderscheid maakt tussen het product en de producent. Het produceren moge dan mede bepaald zijn door persoonlijk bepaalde eigen-aardigheden en omstandigheden, het product is primair een uiting van een levensbeschouwing. Dit geldt van elk kunstwerk, alleen is het bijv. doorgaans spontaan te onderkennen bij een gedicht (dat immers een lees- en hoorbare „boodschap" inhoudt) dan bij een schilderij of een huis. Al onze broeders die op „winteravondlezingen" zo onvervaard kunnen discussiëren over de goddeloze wereldliteratuur vergeten maar al te vaak dat zij daarna terugkeren naar een woning welke een toonbeeld is van het onvolmaakte, het gebroekene, het verzondigde van de schepping.

Welnu, het is Rookmaaker's grote verdienste dat hij met dit laatste in het waarden van kunstwerken (van gelovigen zowel als van ongelovigen) bittere ernst heeft gemaakt; maar nog groter schatten wij de verdienste dat hij het lancet van de immanente critiek op zulk een soepele en weloverwogen wijze weet te hanteren. Hij laat eerst de door hem behandelde figuren in letterlijke aanhalingen aan het woord komen, hij weegt hun opvattingen tegen elkaar af en komt dan voorzichtig en doelbewust tot een paar opmerkingen die de ongenoezaamheid van de standpunten in een helder licht plaatsen. Elke zucht om te schematiseren, om met geweld alles in de bedding van een eigen stijve opvatting te willen persen, is onze scrijve vreemd. Zien wij hier misschien ook een vrucht van het feit dat de betrokkene humanistisch werd opgevoed totdat hij — het staat op de flapper — als krijgsgelovene kwam tot de kennis van de waarheid van de Bijbel en tot de aanvaarding van Christus als zijn Heiland? Hoe het ook zij: bekeerlingen kunnen vaak aan getrainde kerkmensen veel leren omtrent de methode der geloofsverdediging, al zal de betrokkene in dit geval de eerste zijn om te verklaren dat hij bij dit punt het meeste leerde van de aanpak van A. Janse (opstellen over Lenin, Ghandi e.a.). Hoe dit zij, de geloofsverdediging vindt hier plaats op zulk een hoog niveau dat ongelovige beoefenaren van kunsten en wetenschappen voor een minitueus monument komen te staan, dat niet zonder omwegen kan worden genegeerd.

Natuurlijk had de jonge doctor evengoed een andere kunstenaarskring dan die rondom Gauguin kunnen meten aan het grondmotief van natuurlijke gebondenheid tegenover geestelijke vrijheid.

Wie eenmaal dit grondmotief heeft begrepen kan er praktisch overal mee terecht. Er

moet dus een speciale reden zijn geweest dat deze franse schilder, de geestelijke vader der „fauves” („wilden”) werd gekozen. Er is o.i. meer dan één reden. In de eerste plaats wilde Gauguin de gegeven werkelijkheid realistisch weergeven, echter niet naturalistisch, d.i. op 19e-eeuwse wijze fotografisch-imiterend. Zijn dialectiek was realistisch — niet naturalistisch, met als oplossing „synthese” (Een begrip van Gauguin zelf en ongelijk aan wat wij er doorgaans, vertrouwd met de antithese, onder verstaan). In de tweede plaats was hij niet alleen denker maar ook een buitengewoon goed, ja geniaal schilder, die zijn programma verwerkelijkte in lijnen, kleuren, vormen en voorstellingen op het schilderslinnen. In de derde plaats krijgen wij juist in deze kring te maken met velerlei „kernwoorden”, welke even zovele kernen zijn waaromheen zich het „scheppingsproces” voltrekt.

Bijna achteloos, in een voor hem zeldzaam lichtvoetige stijl, analyseert Rookmaaker in Hoofdstuk VIII deze kernwoorden: synthese, imagination, rêve, symbol, revelation, the iconic, musicality, mystere. Heel dit begripstelsel, samen te vatten onder het begrip „transformatie” wordt door de auteur getransponeerd tot wat het wezenlijk is in de kunst: het onder leiding van de levensbeschouwing omvormen van het leven tot een kunstwerk.

Door deze werkwijze droeg Rookmaaker meteen bouwstoffen aan voor het verstaan van het moderne in de kunst; de calvinist „ontmoet” hier andersdenkenden op het vlak der levensbeschouwingen en van dit „gesprek” (weer zo'n met opzet gekozen en niet mis te verstaan modewoord) kunnen wij en zij veel leren.

In dit achtste hoofdstuk komen de lijnen van dit proefschrift als in een brandpunt samen en de winst daarvan vertoont verscheidene aspecten. Slaan wij bijv. eens terug naar blz. 103, dan krijgt, wat daar over Van Gogh werd opgemerkt, een nieuw reliëf: „Van Gogh ontdekte opnieuw wat het iconische is, d.w.z. hij werd zich bewust van het feit dat het schilderen van een kunstenaar de bedoeling heeft een menselijke visie uit te drukken door gebruik te maken van de middelen van de schilderkunst, zonder de werkelijkheid te kopiëren op een naturalistische, fotografische manier”.

Hoewel het waarschijnlijk niet opzettelijk de bedoeling is geweest van de auteur door anti-psychologiserend te werk te gaan óók de psychologie als vakgebied te dienen, zo heeft hij dit toch gedaan! Dat liet zich trouwens wel verwachten, want niet alleen Gauguin als schilder maar ook psychologen van diverse pluimage stoelen op Plotinos en andere neo-platonici. Van hen is — vaak via Kant — de zgn. projectie-theorie afkomstig. Deze projectie-theorie („de mens drukt zich qua temperament en qua karakter uit in alles wat hij zegt of schrijft”) dient niet alleen van naam maar ook van inhoud te veranderen. De psycholoog die zich accoord verklaart met Rookmaaker's visie, zal moeën concluderen, dat wij niet van „projectie” maar van „transformatie” moeten spreken. Zo heeft de jonge doctor de weg vrijgemaakt van een juist zien van de verhouding welke er bestaat tussen producent en product en — althans in beginsel — de psychologie recht gedaan tegenover het psychologisme, 't zij van subjectivistische, 't zij van objectivistische signatuur. Wellicht zal iemand uit een ander vakgebied — een historicus, een jurist — voor zijn terrein tot analoge conclusies kunnen komen.

De betekenis van dit proefschrift krijgt dan ook, dank zij de centrale aanpak van de verhouding „mens en wereld”, een veel verdere strekking dan de beperking tot kunst-historisch gebied doet vermoeden, al blijkt uit niets dat Rookmaaker zich competent acht over een ander vakgebied dan het zijne te handelen.

Dit is geen boek om doorgelezen en weggezet te worden. Het prikkelt op elke bladzijde tot nader, zelfstandig onderzoek, het wijst in een uitvoerige literatuurlijst de bronnen daartoe aan, het zet het denken over 's mensen cultureel bezig zijn op dit ondermaanse aan de gang, het vertroost ook herhaaldelijk door Schriftplaatsen die met een benijdenswaardige wijsheid in het betoog zijn ingevlochten.

Moge dit proefschrift, naar de eis des tijds afgestemd op de Angelsaksische wereld in de

daar heersende culturele bovenlaag zijn uitwerking niet missen. Rookmaaker heeft er eens op gewezen hoe een Christen moet strijden voor waarheid en recht — dat weten we — maar dat dit in het gewone leven en op alle vakgebieden vaak neerkomt, althans neerkomen moet, op een strijden voor de juistheid. Het is deze juistheid, resultaat van een even scherpzinnige analyse als van een gloedvolle bezieling, welke deze dissertatie over de hele linie rechtvaardigt. En moge datgene, wat hier door onze medewerker werd gevonden en doorgegeven, gemeengoed worden onder ons, die naar Gods bestel leven in een tijd waarin de cultuur een steeds invloedrijker rol gaat spelen.

Rotterdam, 15-9-'59

P. A. Hekstra.

PERSSCHOUW

Over het „oordeel” van de Utrechtse synode over het verbond.

Over wat de synode van Utrecht uitsprak inzake datgene wat in ieder geval „in de leer des verbonds” steeds tot zijn recht moet komen, schreef Ds Visee in het Kamper Kerkblad het volgende:

Daar heb ik toch wel ernstig bezwaar tegen. Niet in de eerste plaats om wát er staat. Maar ons bezwaar is dát het er staat.

De synode is hier o.i. aan het theologiseren geslagen.

En dat moeten de synoden niet doen.

We zouden voor niets ter wereld begeren dat een synode onzer kerken tegenover dit „oordeel” van de Utrechtse vergadering een ander, eventueel „oordeel” zou plaatsen of dat zij dit Utrechtse oordeel zou ontzenuwen. Gesteld dat het eens zou komen tot een samenspreking dan moesten afgevaardigden onzer kerken niet gaan spreken over wát hier staat, maar bezwaar inbrengen dát het er staat.

Dit is theologie.

En al wás het nog zo goed dan was het nog mis.

Er is een bepaalde theologische geoefendheid nodig om dit „oordeel” der synode te doorzien. Het is voor de niet-theoloog abacabadabra. En een kerkelijke vergadering moet niet zo wetenschappelijk theologisch spreken. Zo duister dat geen gemiddeld kerklid de zin of de onzin van dit getheologiseer, dit „oordeel” kan doorzien.

Wat is „de leer van het verbond”.

De synode heeft geoordeeld wat blijkens de Drie Formulieren in de leer van het verbond zo al tot zijn recht moet komen.

Maar de vraag is gewettigd: wat bedoelt de synode met de „leer van het verbond”?

Klaarblijkelijk niet hetgeen de Drie Formulieren behelzen. Want het zou onzin zijn te zeggen: in de Drie Formulieren behoort het tot zijn recht te komen. Wat in de drie formulieren staat komt daar tot zijn recht. Trouwens: die formulieren geven geen leer van het verbond, al spreken ze op vele plaatsen duidelijk over het verbond.

De synode sprak kennelijk niet over een bestaande, maar een eventueel op te stellen leer van het verbond. Zo alleen heeft het zin te spreken over wat daarin zo al tot zijn recht behoort te komen.

Het kan zijn: de leer des verbonds in de wetenschappelijke theologie, de „Locus de foedere”. Maar een synode heeft niet tot taak en is ook onbekwaam (de ouderlingen! de dominees?) te oordelen wat in een wetenschappelijke dogmatiek zo al tot zijn recht behoort te komen.

Het kan ook zijn: de leer des verbonds, zoals die in de kerk moet geleerd worden. Zoals de kerk (in haar catechismus, geloofsbelijdenis, doopsformulier) een „leer des heiligen doops” heeft: „de hoofdsom van de leer des heiligen doops is in deze drie stukken begrepen”.

Maar een dienaar des Woords moet aan de gemeente toch niet „de leer des verbonds” onderwijzen? Gods Woord moet hij prediken. En Gods Woord leert ons wel van Gods verbond, maar nergens geeft het een „leer van het verbond”. Een predikant moet de catechismus prediken, maar deze heeft ook nergens „een leer van het verbond”. Het is misschien erg onnozel van mij, maar ik heb nog nooit een verbondleer gepreikt, onder-

wezen, geleerd. Ik heb Gods Woord be- diend, de catechismus geleerd; ongeregel- den vermaand; dwalenden terecht gehol- den; degenen, die ergerlijk leefden, be- straft; de beloften van de God des verbonds aan de gelovigen en aan al hun kinderen voorgehouden en hen vermaand op zo grote zaligheid toch acht te geven en hun ook de keerzijde van Gods beloften voor- gehouden: hoe we de Geest des HEEREN bedroeven en smaadheid aandoen wanneer kinderen des verbonds die vaste en gewisse beloften des HEEREN verwerpen.

Wat de synode hier oordeelt, dát de synode oordeelt, vind ik dwaas.

Maar is dit oordeel der synode een besluit? Heeft de synode het bindend aan de kerken opgelegd?

Vraagt de synode instemming met dit oor- deel?

Is het een (gecamoufleerde) leeruitspraak? Neen, een **oordeel**.

En dat mag ieder naast zich neerleggen.

Maar het besluit is bindend.

Dat de V.f. is teruggenomen.

En dat alleen de Drie Formulieren daar, deze alleen, accoord van kerkgemeenschap zijn.

Wat dit betekent voor de concrete situatie in die kerken en in onze verhouding tot haar, daarover D.V. in een volgend artikel. En dan zijn we aan de vraag van een ver- eniging of een hereniging nog lang niet toe. Maar juist om onze positie t.g.o. de synodale kerken eerlijk te bepalen is het nodig de situatie goed te zien: de V.f. is daar wég. Wie dat ontkent, ziet o.i. de **feiten niet**.

Ik geloof, dat Ds Visee hier de spijker precies op de kop slaat.

Het indringen van „theologie” in de kerk en haar confessionele leven heeft de kerk altijd kwaad gedaan. Op allerlei manier.

De kerk spreke het Woord des Heren na. Dat is genoeg.

Buitenkerkelijken

Ter gelegenheid van diens 60ste verjaardag werd Dr J. J. Buskes door een redacteur van „Het Vrije Volk” geïnterviewd.

Uit dat interview knipten we het volgende:

Ziekenhuispredikant is dominee Buskes de laatste paar jaren. Of dat somber werk is? Nee, somber niet, maar je wordt er wel vaak opstandig van; het gevoel van zinloosheid — dat kan ik niet wegdeneren, dat blijft een vraag voor me. De dokters zitten daar ook vaak mee. Maar somber, nee, Amsterdam zit immers boordevol humor. De antwoorden die je krijgt. . . .

Ik krijg altijd een lijstje van de hervormde patiënten en dan moet ik hun gegevens invullen. Nou ja, hervormd, wat is hervormd? Ik vraag aan een man: Bent u gedoopt? Hij zegt: Ik zou het niet weten. Was uw vader gedoopt? Ja, zegt-ie, als ik er goed over nadenk, is die wel zijn hele leven gedoopt geweest. . . . ziekenhuispredikant Buskes moet er om schateren.

Toch is dat eigenlijk wel een probleem in ons werk. We zeggen dan dat we de buitenkerkelijken willen bereiken en vijftiengint zondagen per jaar preek ik in de aula van het Tropenmuseum. Men noemt dat dan wel voor de buitenkerkelijken, maar je kunt beter zeggen: voor de randbewoners; de mensen waar al iets van belangstelling en begrip aanwezig is.

De echte buitenkerkelijken bereik je immers niet. Als je tegen hen over God praat, is het precies alsof je tegen mij praat over Jupiter. Een woord uit het woordenboek. Niet dat ze lelijk tegen je doen; ik word overal bijzonder hoffelijk ontvangen en ze willen best beleefd naar je luisteren. Er is geen vijandigheid meer zoals vroeger; je mag tegenwoordig best dominee van ze zijn. Ze aanvaarden je met je geloof en je dominee zijn. . . . ja we zijn tegenwoordig verschrikkelijk beleefd tegen elkaar.

Zó is de situatie met vele buitenkerkelijken.

In de haat van de communisten ten opzichte van God schuilt meer respect dan in deze onverschilligheid.

De nood van het vak godsdienst- onderwijs

Het vak godsdienstonderwijs staat op onze scholen boven aan de rij, zowel in de programma's als op de rapporten. Het is ook het

vak waarvoor de leerlingen vaak de mooiste cijfers behalen: achten en negens zijn geen uitzonderingen. Oppervlakkig gezien zou men dus zeggen, dat alles zo goed mogelijk is. Immers, wat zou men nog meer kunnen verlangen: het vak heeft een ereplaats en de leerlingen werken er blijkbaar hard voor.

De werkelijkheid is echter helaas meestal anders. In de ogen van de leerlingen, vooral die van de hogere klassen, telt dit voornaamste van alle vakken niet of nauwelijks mee; trouwens ook bij de overgang van de ene klas naar de volgende wordt er gewoonlijk niet mee gerekend; en wat de hoge cijfers betreft, die bewijzen volstrekt niet, dat men hard gewerkt heeft voor dit vak. Als de leerlingen huiswerk leren, komt het godsdienstonderwijs pas in de laatste plaats, repetities zijn weinig frequent en klein van omvang. Toch worden ze meestal hoog gewaardeerd met negens en achten, soms met een tien; wat vaak het gevolg is van het feit, dat er nogal afgekeken en overgeschreven wordt. Want vele leraren godsdienstonderwijs hebben moeite met de orde. Dat komt niet, omdat ze onbevoegd zijn, neen, ik geloof, dat er maar weinig lessen godsdienstonderwijs gegeven worden door onbevoegden, en het gekke is, dat juist de door „onbevoegden” gegeven lessen juist de beste zijn, ik bedoel dat die lessen ordelijk verlopen, want die „onbevoegden” zijn vaak leraren van dezelfde school, die naast hun eigenlijke vak een paar uur godsdienstonderwijs of kerkgeschiedenis geven.

Het is eigenlijk een zeer droevige geschiedenis: juist het vak dat zo'n belangrijke plaats behoort in te nemen op onze scholen, het vak, dat de beste gelegenheden en de meeste aanknopingspunten biedt voor gesprekken over die dingen die ons als gelovigen het meest ter harte gaan, juist dat vak is vaak een aanfluiting; het wordt vaak gegeven in een sfeer van onverschilligheid en apathie; soms zelfs in een sfeer van spot en vijandigheid. En, aangezien het bederf van het beste het slechtste is, gaat er soms van deze lessen een verkeerde invloed uit, een invloed die nog nawerkt als de leerlingen de schooljaren allang achter de rug hebben; ja, men zou soms zelfs geneigd zijn te zeggen, dat het beter zou zijn, dat de lessen in dit vak niet gegeven werden dan dat ze gegeven worden in de hierboven getekende sfeer. Verschillende leerlingen uit a-kerkelijk milieu, die onze scholen bezoeken, zien met verbazing aan hoe het bij ons soms toegaat en het komt voor, dat de vervreemding van het christelijk geloof juist door de lessen in het vak godsdienstonderwijs nog groter wordt. Trouwens dit laatste geldt, zij het in mindere mate, van alle leraren, en ik geloof, dat wij allen er veel te weinig aan denken, dat we eenmaal rekenschap zullen moeten afleggen van alles wat we in de klas gezegd hebben, van alles wat we gedaan en wat we verzuimd hebben. Maar ik keer terug tot mijn onderwerp.

Als ik denk aan de vele leraren godsdienstonderwijs die mijn eigen kinderen op verschillende scholen gehad hebben, dan is er maar een enkele onder, die van zijn mooie vak wat wist te maken en over wie ze met waardering spraken (en spreken). En als je met collega's spreekt over het godsdienstonderwijs aan hun school hoor je zelden verblijvende klanken.

Bij sommige leraren godsdienstonderwijs is het kortweg een pan, bij anderen is het tamelijk rustig, maar doen en laten de leerlingen vrijwel wat ze willen. De leraar is allang blij, dat hij zich enigszins verstaanbaar kan maken, al luistert vrijwel niemand naar wat hij zegt. Men leert zijn lessen voor het volgende uur, meisjes zitten soms te handwerken, de leraar praat...

Soms tracht de docent de aandacht te krijgen door de lessen in te richten naar de wensen van het publiek. Hij laat ze dan debatteren over oorlog en vrede, over kapitalisme en communisme, over rassendiscriminatie, over de kerken, over de viering van de zondag, enz. Maar ook dit middel om de aandacht te trekken faalt. Het eigenaardige is, dat juist diegene die niet als een gelijkwaardige gesprekspartner met de leerlingen om een rondetafel wil zitten, maar die het eerste en het laatste woord voor zich opeist, al was het alleen maar, omdat hij weet, dat het tenslotte niet gaat om zijn woord, maar om het Woord Gods, en die éist, dat er wat gedaan zal worden voor zijn vak, dat juist die leraar door de leerlingen gewaardeerd wordt. Je moet je vak, en vooral dit vak

au sérieux nemen, vinden de leerlingen, en ze hebben gelijk.

En als je er dan, ondanks al je ernstige pogingen niet in slaagt een goede sfeer te scheppen in de klas, wat moet je dan doen? zal misschien een wanhopige collega vragen. Ik zou willen antwoorden: Neem ontslag, geef deze goedbetaalde bijbetrekking op. Vergal Uw leven niet; en doe op de uren die U zo weer vrij krijgt, huisbezoek, of studeer. Wees blij, dat U er uit kunt stappen; een leraar in een ander vak: Frans, Duits, Engels, is wel gedwongen bij het onderwijs te blijven, ook al heeft hij het moeilijk op school, hij heeft maar weinig uitwijkmogelijkheden, maar U hebt een vak, zelfs een ambt, U hoeft niet te blijven als het misgaat.

Maar hier ligt, vrees ik, de grote moeilijkheid. Vele predikanten willen er graag wat bijverdienen, de predikantstraktementen, vooral in sommige dorpen, zijn soms aan de lage kant, ook vinden ze het wel aangenaam om nu en dan met verstandige mensen om te gaan, ze vinden het gezellig in de leraarskring en op de leraarsvergaderingen, het is een afwisseling voor hen. Dan komt er ergens een vakature godsdienstonderwijs. Het lijkt eenvoudig en aanlokkelijk: een paar uurtjes godsdienstonderwijs te geven aan jongelieden van een bepaalde leeftijd, van een zekere ontwikkeling. Je kunt er natuurlijk meer aan kwijt dan aan de gemiddelde dorpscatechisant denk je. De orde zal toch wel geen probleem zijn, op de catechisatie gaat het toch ook goed, en bovendien op zo'n school is toch een rector of directeur die je steunt. Maar, als de lessen eenmaal begonnen zijn, valt het tegen, de kinderen zijn niet zo beschaafd en gewillig als je gedacht had, eerbied voor je ambt hebben ze volstrekt niet, je bent een van de leraren, net als de anderen, je wordt alleen maar gewaardeerd op je mérites. En weldra breekt het gevreesde rumoer los, je voelt je diep ongelukkig en denkt: Was ik hier maar nooit aan begonnen! Je zou er eigenlijk wel dadelijk mee willen ophouden, maar je denkt: Misschien wordt het op den duur beter. Maar het wordt niet beter. Een mens schijnt echter aan alles te kunnen wennen. Je blijft dus en sleept je droevig leraarsbestaan voort van jaar tot jaar, je houdt je groot tegenover de buitenwereld, alsof die nooit eens iets zou horen. Nogmaals, het is beter de betrekking op te geven. Het gevaar bestaat dan, dat er verscheidene vakatures godsdienstonderwijs onvervuld zouden blijven, en dat op christelijke scholen! Inderdaad, dat zou heel erg zijn. Maar, erger is de hierbovengeschetste toestand. Liever geen godsdienstonderwijs dan de karikatuur er van, die op zovele scholen waar te nemen is.

Ik vermoed dat sommige lezers hun hoofd zullen schudden bij het lezen van dit artikel. Mijn therapie zal hun al te simplistisch toeschijnen. Er zullen er ook zijn, die vinden dat ik de toestand al te somber getekend heb, en dat er verscheidene voorbeelden zijn van uitstekende en door de leerlingen zeer gewaardeerde leraren godsdienstonderwijs. Het zal mij zeer aangenaam zijn, als ze hun mening en hun ervaringen tegenover de mijne plaatsen. Het zal mij boven alles aangenaam zijn te vernemen van jongemensen, die door de godsdienstlessen tot bekering gekomen zijn; want dat is toch mede het doel en de rechtvaardiging van aparte christelijke scholen, dat jongens en meisjes door de invloed die er van ons onderwijs uitgaat Christus leren kennen als hun Heiland.

C. V.

KERKNIEUWS

Ds E. Zwarteveen. Na des morgens door zijn schoonvader, Ds F. A. den Boeft van Helpman, in de dienst des Woords bevestigd te zijn deed Ds Zwarteveen op zondag 11 okt. zijn intree in de gemeente van Sliedrecht. Ds Zwarteveen hield des middags zijn intrepreek over Hebr. 13 : 8.

Ds J. M. Smelik deed zondag 11 oktober zijn intree in de kerk van Almkerk-Werendam. Des morgens was hij bevestigd door zijn vader Ds J. Smelik van Groningen. Ds Smelik hield een intree-preek over 1 Joh. 1 : 1-3.

De classis Rotterdam van de Geref. Kerken in Nederland heeft op haar vergadering van 16 oktober j.l. praeparatoir geëxamineerd en

toegelaten om te staan naar het ambt van dienaar des Woords de heer A. Hamer, Schiedamsesingel 233a, Rotterdam. Telefonisch te bereiken onder nr. 115535, Rotterdam.

Ouderlingenconferentie. Op maandag 2 november, des voormiddags om half elf, zal D.V. in de bovenzaal van het Prot. Mil. Tehuis, Willemsplein 1 te 's Hertogenbosch, een ambtsdragersconferentie gehouden worden. Ds K. Deddens van Leerdam zal daarop spreken over Calvijn en het Pastoraat.

Ds W. Loopstra van Hamilton, Canada, zal in verband met de emigratie gedurende de maand november in Nederland zijn. Ds Loopstra zal spreken over de emigratie naar Canada. Wie met hem in contact wil komen moet zich in verbinding stellen met het bureau van de Geref. Emigratie-stichting, Thomas à Kempisweg A 32, Utrecht, telef. 030 - 30335.

Ds J. de Waard †. In het ziekenhuis te Kampen overleed na een korte, hevige ziekte in de ouderdom van 71 jaar, Ds J. de Waard, em. pred. van de Gereformeerde Kerk van Kampen. Ds de Waard diende achtereenvolgens de kerken van Donkerbroek, Ferwerd, Bunschoten-Spakenburg, Rijsburg, Kampen. Tijdens de bezetting werd hij gedurende geruime tijd opgesloten in het concentratiekamp in Amersfoort. Daarna werd hij — hij was reserve-velddprediker — vrijwillig geestelijk-verzorger van de nederlandse krijgsgevangenen in de buurt van Dresden. Na de oorlog werkte hij een tijd lang in de N.O. Polder en was daarna verbonden aan het werk onder de militairen op „Beukbergen” in Den Dolder. Ds de Waard was een dienaar des Woords van geheel eigen stijl. Hij was een man, die het leven kende in zijn diepten en hoogten. Niets menselijks was hem vreemd. Als men hem ontmoette in de nood, de strijd, de moeiten van het leven, besepte men onmiddellijk, dat hij verstond wat de ziel beroerde. En met zijn warme stem wees hij dan op de Heiland, die de kracht van zijn leven was. Sinds hun gymnasiumtijd waren Ds de Waard en Prof. Schilder boezemvrienden. Ze hebben elkaar gekend als weinigen. In de wetenschap, dat hij een arm zondaar was, die alles had verbeurd, maar die, zoals hij zelf getuigde „brandschoon” was door het bloed van Christus, ging Ds de Waard naar het Vaderhuis.

BETALING ABONNEMENTSGELDEN

Met 1 oktober begon het tweede halfjaar van de derde jaargang van OPBOUW.

Mogen we onze abonnees beleefd verzoeken hun abonnementsgeld zo spoedig mogelijk te storten op onze postrekening 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist met vermelding: voor „OPBOUW”.

De abonnementsprijs is voor een geheel jaar f 10.—, en voor een halfjaar f 5.—.

Een jaarabonnement loopt van 1 april tot 31 maart. Men kan zich echter ook tussentijds als abonnee opgeven.

De administratie.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij

Regelprijs 20 cent per m.M.

Bij contract reductie.

ADVERTENTIE-TARIEF :

FAMILIEBERICHTEN :

Regelprijs 15 cent per m.M.

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.

Abonnementsprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. jr. Studenten abonnement f 6.- per jaar.

Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.